УДК 37.015.4
DOI: 10.32342/2522-4115-2020-2-20-7

Є.В. НЕЛІН,
кандидат педагогічних наук, психоаналітик,
незалежний дослідник (м. Київ)

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІ ПОГЛЯДИ І ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГОМЕРА ЛЕЙНА (1875–1925)

У статті розкрито головні віхи життя та педагогічні ідеї відомого американського педагога-експериментатора Г. Лейна. Досліджено особливості організації освітнього процесу в умовах школи «Республіка Форд» (1907–1912) і виправного закладу «Маленька співдружність» (1913–1918), якими керував Г. Лейн. Доведено, що метою «Маленької співдружності» було створення умов, які сприяли перевихованню делінквентних і важких підлітків. Розкрито особливості організації навчального процесу, міжособистісної взаємодії учнів та вчителів, висвітлено особливості системи покарань і заохочень у «Маленькій співдружності», а також причини її закриття. Встановлено, що Г. Лейн стояв у витоків багатьох педагогічних концепцій, зокрема слойд-педагогіки, психоаналітичної педагогіки, вільного виховання, педагогіки анархізму та ін. Обґрунтовано психоаналітичну складову в роботі з педагогічно занедбаними і схильними до правопорушень дітьми. У своїй діяльності Г. Лейн дотримувався ідей учнівського самоврядування, партнерської взаємодії між учителем та учнями, психоаналітичної інтерпретації та роботи із захисними механізмами делінквентів. Досліджено специфіку роботи Г. Лейна із захисним механізмом сублімації, що, на його думку, давало змогу дітям розвинути свої таланти і швидше адаптуватися до соціальних вимог. Розкрито погляди на особистість Г. Лейна його біографом Г. Уіллсом та його послідовником О. Ніллом. Зроблено висновок, що більшість ідей Г. Лейна були запозичені і використані О. Ніллом при створенні школи «Саммерхілл» (1921). Перспективи подальших досліджень окреслено у напрямі розкриття психоаналітичної педагогіки А. Айхорна і представників постфрейдистського психоаналізу другої половини XX ст.

Ключові слова: Г. Лейн, О. Нілл, психоаналітична педагогіка, альтернативна освіта, психоаналіз, «Маленька співдружність», школа.

В статье раскрыты главные вехи жизни и педагогические идеи известного американского педагога-экспериментатора Г. Лейна. Исследованы особенности организации образовательного процесса в условиях школы «Республика Форд» (1907–1912) и исправительного учреждения «Маленькое содружество» (1913–1918), которыми руководил Г. Лейн. Доказано, что целью «Маленького содружества» было создание условий, которые способствовали перевоспитанию делинквентных и трудных подростков. Раскрыты особенности организация учебного процесса, межличностного взаимодействия учащихся и учителей, освещены особенности системы наказаний и поощрений в «Маленьком содружестве», а также причины его закрытия. Установлено, что Г. Лейн стоял у истоков многих педагогических концепций, в частности слойд-педагогики, педагогики анархизма, психоаналитической педагогики и свободного воспитания. Обоснована психоаналитическая составляющая в работе с педагогически запущенными и склонными к правонарушениям детьми. В своей деятельности Г. Лейн придерживался идей ученического самоуправления, партнерского взаимодействия между учителем и учениками, психоаналитической интерпретации и работы с защитными механизмами делинквентов. Исследована специфику работы Г. Лейна с защитным механизмом сублимации, что, по его мнению, давало возможность детям развить свои таланты и быстрее адаптироваться к социальным требованиям. Раскрыты взгляды на личность Г. Лейна его биографом Г. Уиллсом и его последователем А. Ниллом. Сделан вывод, что большинство идей Г. Лейна были заимствованы и использованы А. Ниллом при создании школы «Саммерхилл» (1921). Перспективы дальнейших исследований намечены в направлении раскрытия психоаналитической педагогики А. Айхорна и представителей постфрейдистского психоанализа второй половины XX в.

Ключевые слова: Г. Лейн, А. Нилл, психоаналитическая педагогика, альтернативное образование, психоанализ, «Маленькое содружество», школа.

© *Є.В. Нелін, 2020*

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах реалізації реформи Нової української школи і поширення педагогіки партнерства велике значення для вітчизняної освіти має дослідження альтернативних закладів освіти і психоаналітичної педагогіки як однієї з найбільш перспективних освітніх концепцій. Великий потенціал для дослідження авторських шкіл А. Айхорна, З. Бернфельда, Б. Беттельхайма, Г. Лейна, О. Нілла та ін. полягає у тому, що ці розробники психоаналітичної педагогіки критикували ідеї авторитарної освіти і намагалися впровадити популярні сьогодні принципи партнерської взаємодії, що сприяло нормалізації навчально-виховного процесу і зниженню напруження у відносинах між учителем та учнями. Зокрема у школах Г. Лейна навчалися виключно важкі та схильні до правопорушень діти, яких замість в'язниці доправляли на перевиховання до закладів Г. Лейна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність Г. Лейна була досліджена Є. Івановим, який розкрив методи роботи Г. Лейна з юними правопорушниками в умовах закладу «Маленька співдружність» [2]. Також ідеї Г. Лейна побіжно розглянуто в контексті вивчення педагогічної спадщини О. Нілла – відомого британського фахівця і засновника школи «Саммерхілл». Про педагогічну діяльність Г. Лейна згадується у працях Л. Зязюн [1], О. Некрутенко, О. Припутнєва [5] та ін.

Мета дослідження – розкрити головні події життя та погляди Г. Лейна на організацію навчально-виховного процесу в умовах альтернативних закладів освіти для малолітніх правопорушників.

Виклад основного матеріалу. Г. Лейн народився у багатодітній родині священика. Після школи він навчався і працював на різних найманих посадах, допоки один з його шкільних наставників – Клод Джонс – прихильник новоствореної «слойд-педагогіки» (напрям, що зародився у Скандинавських країнах і полягав у трудовому навчанні і ручній праці дітей), не посприяв навчанню Г. Лейна у тренінговій слойд-школі м. Бостон (США). Після завершення навчання Г. Лейн вчителював у різних слойд-школах США. Одним з його обов'язків в умовах новаторської концепції був нагляд за дитячими майданчиками і спостереження за особливостями дитячої гри. Пізніше Г. Лейн зазначить: «Дослідження причин злочинності серед неповнолітніх і врахування вільної гри спонукали мене до висновку, що велика кількість злочинів серед неповнолітніх були лише однією з форм ігрової діяльності» [8, с. 130].

Поступово радикальні погляди Г. Лейна на організацію слойд-педагогіки почали суперечити поглядам засновників експериментальних закладів, внаслідок чого Г. Лейн залишив роботу у слойд-школах і перейшов працювати до єврейської школи – Меморіального будинку Ханни Шлосс у Детройті (Hannah Schloss Memorial Building, 1899). Однак з часом, через неможливість впроваджувати експерименти, Г. Лейн вирішив залишити заклад і створив власний експериментальний освітній центр для хлопчиків. Свою ідею Г. Лейн пояснював так: «Перенесіть усе в країну. Заберіть дітей з оточення, яке зробило їх такими, якими вони стали. Дозвольте їм вдихнути свіже повітря і зробити корисні справи. Нехай вони створюють для себе нове середовище». У підсумку В. Бутцель – один з друзів Г. Лейна – посприяв купівлі заміської ферми, на території якої Г. Лейн з дружиною, трьома своїми дітьми і двадцятьма іншими хлопцями заснували школу «Республіка Форд» (1907) [8, с. 131].

Робота школи «Республіка Форд» порівнювалася сучасниками Г. Лейна зі школою «Юніорська республіка» (The Junior Republic) Вільяма Джорджа, яка діяла у с. Фрівіль (шт. Нью-Йорк, США). «Юніорська республіка» мала досить наївну концепцію, яка символізувала конституцію США у мініатюрі. Зокрема у школі існував законодавчий орган, президент, суддя, прокурор, поліція та інші мешканці, які разом взаємодіяли в умовах вільної ринкової економіки. У свою чергу, Г. Лейн, наслідуючи зразок школи В. Джорджа, поступово відійшов від обраної моделі, оскільки вважав, що свободу неможливо дати дитині, свободу можна лише відчувати в умовах нових відкриттів і винаходів. Зважаючи на це, Г. Лейн у своїй практиці більше ніколи не нав'язував дітям існуючі системи управління, які копіювалися з установ дорослого світу. Після цього форми управління школою почали розроблятися існуючою громадою учнів, що, на думку Г. Лейна, сприяло груповій терапії юних правопорушників і формуванню у них спільної відповідальності за школу. Однак погляди Г. Лейна були занадто радикальні для існуючої системи, представники якої характеризували ідеї

Г. Лейна як прояви педагогічного анархізму. У підсумку, після боротьби за права «Республіки Форд», Г. Лейн закрив школу і переїхав до Великобританії.

У 1913 р. у графстві Дорсет було відкрито експериментальний заклад для малолітніх правопорушників «Маленька співдружність» (The little Commonwealth). В умовах пануючої у Великобританії авторитарної педагогіки, ідеї педагогічного радикалізму Г. Лейна не підтримувалися владою, через що виникли проблеми з отриманням дозволу на відкриття школи. Однак дозвіл на проведення експерименту в умовах педагогічної лабораторії «Маленька співдружність» було отримано за сприяння однодумців Г. Лейна, які виступали поручителями і самостійно фінансували цей експеримент.

У «Маленькій співдружності» навчалися діти віком від народження і до 19 років. Наймолодшу групу становили немовлята, які були направлені з неблагонадійних родин під опіку закладу. Переважна більшість дітей, які були старші за 14 років, були засуджені за різні правопорушення до тюремного ув'язнення, однак направлялися до «Маленької співдружності» для перевиховання. Р. Ландсберг зауважував про Г. Лейна: «Дайте йому хлопця, якого разів десять сікли за різні проступки, або дівчину, засуджену за десяток крадіжок, і він буде щасливий, а якщо дізнається, що його клієнт чи клієнтка під час арешту чинили супротив поліції, – він удвічі щасливіший» [3, с. 75].

Виховання у стінах «Маленької співдружності» включало в себе елементи родинного патронажу – хлопці та дівчата були розподілені по трьох родинах. Кожна дитина могла обрати місце проживання, розділяючи відповідальність за утримання і благонадійність молодшого покоління. Усі діти, які були старші 14 років, вважалися повноцінними громадянами, які мали роботу, отримували заробітну плату у місцевій валюті, розробляли закони для належного управління своєю країною тощо [4, с. 43–51]. Завдання дорослих полягало у невтручанні у справи управління республікою, за винятком випадків, пов'язаних з їх прямим обов'язком як учителів та керівників департаментів в умовах економічної системи закладу. Загалом соціальне середовище «Маленької співдружності» було максимально наближене до реальних умов. Той, хто втрачав роботу, на перших етапах отримував фінансову підтримку за рахунок республіканської казни, яка наповнювалася за рахунок податків усіх громадян. Історію громадян, які свідомо маніпулювали зі зміною роботи та порушували порядок, розглядали на судових засіданнях у присутності всіх учнів. Г. Лейн стверджував: «Якщо ви хочете змінити злочинця – зробіть його суддею». З усіх громадян співдружності обирався суддя, який встановлював міру запобіжного заходу порушнику, і секретар, який контролював облік і покарання [5, с. 199]. Суд збирався щотижня і розглядав, зокрема, випадки, які погіршували репутацію «Маленької співдружності», але якщо рішення суду не влаштовувало більшість, його переглядали [2].

Система покарань у стінах «Маленької співдружності» була різною. Часто порушників карали штрафом або забороною вільно пересуватися територією. Однак з часом найбільш суворим покаранням став факт морального засудження винуватця. Існували випадки, коли суддя відмовлявся виносити вирок, оскільки загальне обговорення та засудження вчинку сприймалося ним як достатнє покарання. В окремих випадках винуватцю надавалася можливість самому собі обрати міру запобіжного заходу. Для незгодних з правилами життя у «Маленькій республіці» існував спосіб змінити конституцію через референдум, до якого допускали всіх дітей віком від 14 років [2].

Освітні погляди Г. Лейна передбачали групову терапію і формування у дітей спільної відповідальності за виконану роботу. Культ влади учителя він змінив на тріумф свободи, емоційний розвиток і самовираження дитини прийшли на місце бездумному насиченню знаннями, а ситуації здивування і успіху змінили сліпе зазубрювання фактів [9].

Навчальний заклад «Маленька співдружність» було закрито в 1918 р. після того, як дві громадянки школи поскаржилися на сексуальні домагання від Г. Лейна. За твердженням Л. Ділеп, звинувачення проти Г. Лейна були першим задокументованим випадком сексуального насилля над дітьми у Великобританії [7, с. 84]. Незважаючи на те, що особистість Г. Лейна була виправдана судом, репутація «Маленької співдружності» суттєво похитнулася. Однак за 5 років існування «Маленька співдружність» увійшла в історію як один з найбільш відомих закладів альтернативної освіти першої половини XX ст. За свідченням Л. Зязюн, президент США Ф. Рузвельт називав її мануфактурою громадянськості [1, с. 220]. У

свою чергу, О. Нілл називав Г. Лейна своїм «духовним батьком» [6, с. 138]. В автобіографії він зауважив: «Те, що Г. Лейн говорив про свободу виховання, було Євангелієм, яке я шукав» [11, с. 112]. В останній рік функціонування «Маленької співдружності» О. Нілл працював під керівництвом Г. Лейна, який познайомив його з основами психоаналізу. Навіть після закриття «Маленької співдружності» вони зберігали дружні стосунки і разом у 1918 р. переїхали до Лондона, а сам О. Нілл у своїй роботі поступово почав використовувати ідеї психоаналізу, про який дізнався від Г. Лейна [10, с. 69].

При цьому опанування психоаналізу залишилося однією з найбільших таємниць у житті Г. Лейна. Біографи не розуміли, яким чином Г. Лейн, працюючи учителем деревообробки у школах слойд-педагогіки, займаючись господарством у стінах «Республіки Форд» і «Маленької співдружності», відкрив для себе психоаналіз. Після переїзду до Лондона Г. Лейн розпочав власну психоаналітичну практику, займаючись переважно з важкими підлітками. Однак у березні 1925 р. його було заарештовано за звинуваченням у фінансових махінаціях і неналежній реєстрації податків від підприємницької діяльності, та обрано міру запобіжного заходу у вигляді місячного ув'язнення і депортації назад до США. Проте завдяки співпраці зі слідством Г. Лейну було дозволено самостійно полишити країну, і він переїхав до Франції, де через місяць помер у Парижі [8, с. 133].

Авангардист, розробник педагогіки анархізму, Г. Лейн створив цілісний комплекс уявлень про освіту і техніку роботи з юними правопорушниками. При цьому Г. Лейн не залишив рівнозначного підходу в психотерапії, хоча його терапія звільнила сотні людей від патологічних гальмувань, тривог, страхів та інших хворобливих станів. За свідченнями Д. Уіллса, клієнтами Г. Лейна були різні політики, єпископи, керівники шкіл і навіть віце-король Індії, які пізніше засвідчували про цілющий вплив особистості Г. Лейна [12, с. 137].

На думку Д. Уіллса, життям Г. Лейна керував єдиний потяг – до успіху. Тому коли після закриття «Маленької співдружності» Г. Лейн зосередився виключно на психотерапевтичній роботі, консервативна спілка терапевтів відреагувала на його діяльність найбільш болісно – ігноруванням. За життя Г. Лейн був генієм, який працював не за правилами, а творив велике усупереч суспільним поглядам [12, с. 138]. Перші книги Г. Лейна були надруковані його друзями. Зокрема праця «Розмови з батьками і вчителями» (1928) була опублікована після вивчення конспектів Г. Лейна, а в книзі «Гомер Лейн і Маленька співдружність» (1928) розкривалась історія виникнення і розвитку навчального закладу для малолітніх правопорушників.

Висновки і перспективи подальших досліджень. За життя Г. Лейном не було опубліковано жодної книги. Його внесок в історію педагогічної науки став відомим завдяки переважно двом особистостям – О. Ніллу та Д. Уіллсу. Зокрема О. Нілл протягом 1917–1918 рр. співпрацював з Г. Лейном у виправному закладі «Маленька співдружність», про що багато разів згадував у своїх творах і під час управління школою «Саммерхілл». У свою чергу, Д. Уіллс був біографом Г. Лейна, книгу про якого опублікував у 1964 р.

Метою «Маленької співдружності» було створення умов, які сприяли перевихованню делінквентних і важких підлітків, на яких Г. Лейн покладав відповідальність за організацію роботи закладу і проявляв довіру в управлінні. У подальшому ідеї Г. Лейна активно використовувалися О. Ніллом – його учнем і послідовником. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті психоаналітичної педагогіки А. Айхорна і представників постфрейдистського психоаналізу.

Список використаної літератури

1. Зязюн Л. І. Два видатні педагоги-менеджери освіти: Антон Макаренко і Олександр Нілл в оцінках європейських учених. Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки. 2010. Вип. 7. С. 215–226.

2. Иванов Е. В. Из истории социально-педагогической работы: «Маленькая республика» Гомера Лейна. Ментор. URL: https://anarhia.club/forum/viewtopic.php?t=30327

3. Ландсберг Р. Ещё о «Маленькой республике». Свободное воспитание. 1915–1916. № 5. С. 74–86.

4. Нилл А. Саммерхилл: Воспитание свободой. М.: Педагогика. Пресс, 2000. 296 с.

5. Припутнев А.С., Нестеренко И.Н. Исторические предпосылки возникновения альтернативного образования. Берегиня.777.Сова. 2018. № 2 (37). С. 194–201. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskie-predposylki-vozniknoveniya-alternativnogo-obrazovaniya/viewer

6. Саффанж Ж.-Ф. Портрет педагога. Александр Саттерленд Нейл (1883–1973). Перспективы, 1989. № 2. С. 137–145.

7. Delap L. “Disgusting Details Which Are Best Forgotten”: Disclosures of Child Sexual Abuse in Twentieth-Century Britain. Journal of British Studies. 2018, Vol. 57, P. 79–107. DOI: https://doi.org/10.1017/jbr.2017.181

8. Ellerby J. Discovering Homer Lane. Anarchy: a journal of anarchist ideas. 1964, № 39. P. 129–134. URL: https://libcom.org/files/AnarchyNo.39_text.pdf

9. Homer Lane: An account of the Little Commonwealth at Evershot, Dorset. URL: http://infed.org/mobi/an-account-of-the-little-commonwealth-at-evershot-dorset/

10. Humes W. A.S. Neill and Scotland: Attitudes, Omissions and Influences. Scottish Educational Review. 2015. № 47 (1), P. 66–85. URL: https://www.scotedreview.org.uk/media/microsites/scottish-educational-review/other-docs/2015_47-1_May_07_Humes.pdf

11. Neill A.S. Neill! Neill! Orange Peel! An Autobiography. Hart Publishing Company, New York, 1972. 538 pp.

12. Wills D. The Legacy of Homer Lane. Anarchy: a journal of anarchist ideas. 1964, № 39. P. 135–143. URL: https://libcom.org/files/AnarchyNo.39_text.pdf